

Карабеков Сатынбай атындагы орто мектеби

**«Кыргыз тил-кыргыз
элинин улуттук тили,
улуттук маданиятынын
очогу»**

Уюштуруучулар :

кыргыз тили жана адабият мугалимдери: Омор к А

Сатиева П

Макишова С

“Кыргыз тили - кыргыз элинин улуттук тили, улуттук маданиятынын очогу”

“Кыргыз тили - кыргыз элинин улуттук тили, улуттук маданиятынын очогу” аттуу салтанаттуу кече 2022-жылдын 23-сентябрында Карабеков Сатынбай атындагы орто мектебинде саат 12:00до өткөрүлдү. Жогоруда аталган адабий кечени окуу бөлүм башчысы Адылбек кызы Элнура ачып берип жатып, бүгүнкү күндөгү тилдин абалына токтолуп, келечек муунду өз эне тилин сактоого, өнүктүрүүгө, баалоого чакырып кетти. Ошондой эле кечеге көптөгөн мугалимдер жана окуучулар катышышты.

Иш-чара келечек муунду эне тили үчүн жан берүүгө үндөгөн, патриоттук сезимдерин козгоп, ойгото турган мыкты деңгээлде уюштурулган мыкты адабий-кече десек жаңылышпайбыз.

Кечеге уюштурууга 6-7-8-9-10-11-класстарынын окуучулары активдүү катышышты. Жана ошондой эле 3-4-класстын окуучулары кыргыз тили жөнүндө көркөм ырларды окушту.

Кече жакшы деңгээлде өттү. Окуучулар кыргыз тили боюнча көп маалыматтарды алышты.

“Кыргыз тили - кыргыз элинин улуттук тили, улуттук маданиятынын очогу” аттуу салтанаттуу кеченин сценарийи

Алып баруучу: *Кымбаттуу агай-эжелер, кадырлуу коноктор жана сүйүктүү окуучулар! Бүгүнкү Тоолорду туруктуу өнүктүрүүнүн эл аралык жылына арналган, мамлекеттик тил күнүнө карата даярдалган “Кыргыз тил-кыргыз элинин улуттук тили, улуттук маданияттын очогу” аттуу салтанаттуу кечебизге куш келипсиздер!!!*

(КРнын мамлекеттик гимни жаңырат)

1-алып баруучу: Кыраанда кызыл гүлдөй өскөн тилим,

Кыяндап жамгыр болуп төккөн тилим.

Улуттун оргуп чыккан башатына,

Уюган алтын сымал чөккөн тилим.

Мөндүрдөй сабалаган акын тилим,

Мөңгүдөй ай-асманга жакын тилим.

Машакат мүшкүл тарткан заманда да,

Майдалап бөлүнбөгөн чулу тилим.

Ооба, ар бир кыргыз жаранына эне тили эне сүтүндөй табылгыс, кол жеткис жана ыйык. Аны ар бир кыргыз жараны көөдөнүнө кыт уюгундай уютуп, сактап, муундан муунга өткөрүп берүүсү парз.

Дал ошондой кыргызга кыргыз тили үчүн жан аябай күрөшүп, кыргыз десе, кыргыз тили десе бүгүн да жан берүүгө даяр турган атактуу улуу инсандарыбыз жок эмес. Алар азыр да төрүбүздө конок болуп отуруп бергендерине абдан кубанычтабыз.

Демек, Эне тил жөнүндө эки-ооз сөз айтып кетпесе болбос. Эмесе, конокторубузга сөз кезегин берсек.

Алып баруучу: Анда азыр ушул салтанатуу кечени ачып берүү үчүн окуу бөлүм башчысы Адылбек кызы Элнураны чакырабыз.

Сахна. Акырын “Фрунзем” деген ырдын үнү жаңырып турат. Ары бери баскан, көңүлдөрү көтөрүңкү адамдар. Арасында баары бар. Отургучта кыргыз интеллегенциясы отурат. (Маселен, А.Токомбаев, Б.Орусбаева, Ч.Айтматов, С.Байгазиев ж.б.). Жанынан өтүп бара жаткандар бири-бири менен саламдашат. Сүйлөшүшөт.

Б.Орусбаева: (Айдана) Чынында кыргыз тили жөнүндө учурунда көп нерселерди жасаптырсыз. Бирок, ошолордун ичинен алгачкы Кыргыз Республикасынын Конституциясы кабыл алынып жаткандагы сиздин карманган позицияңыз билинбегени менен бүт кыргыз элине жаккан.

А.Токомбаев: (Анарбек) Ал кезди эстесем азыр денем дүркүрөп кетет. 1937-жыл эле, Республика өзүнүн алгачкы Конституциясын кабыл алып жаткан убак. Тактап айтканда, кыргыз тилинин мамлекеттик укугу үчүн күрөшүү аракеттери башталган кез. Мен ошондо алгачкылардан болуп, Конституциянын текстин түзгөн комиссиянын мүчөсү катары, кыргыз тилин мамлекеттик тил катары өзүнчө статус берип киргизүүнү көтөрүп чыккам. Бул көтөрүлгөн маселе күн тартибине курч коюлганына карабастан, жүргүзүлүп жаткан саясий идеологияга байланыштуу мага «улутчул», «контрреволюционер» деген айыптар тагылган. Мен ошондо 1937-жылы июнь айында болуп өткөн Кыргызстан Компартиясынын биринчи съездинде сөз сүйлөп, анда мага коюлган күнөөлөрдүн аргументсиз экендигин далилдеп, минтип айттым: «...Жаңы Конституцияны талкуулап жатканыбызда, комиссиянын мүчөсү катары мен сунушумду киргиздим, Конституциянын бир бөлүмүнө кыргыз тили мамлекеттик тил катары киргизилип, ал эми орус тили жалпы элдик тил катары колдонулсун деп. Анын үстүнө грузиндерде мамлекеттик тил катары грузин тили эсептелип, азыр деле грузин тили мамлекеттик тил катары колдонулат. Мен ушунун негизинде гана өзүмдүн пикиримди билдиргем дедим. Бирок менин бул аракетимен тыянак чыккан жок. Акыры кыргыз тили үчүн абакка да отуруп келдим.

Б.Орусбаева (Айдана) Албетте, Аалыке өз учурунда эң сонун сунуш киргизгенсиз. Кандай болгон күндө да Сиздин бул эмгегиңиз карт тарых барактарынын беттеринде калат. Муун өсөт, өзгөрүлөт. Өзүңүз айтмакчы өмүрдөн өтүп кетсек, эл эмгектерибизден эскерери чындык иш. (Өз ара кобурашкандай элес калтырып сүйлөшүп калат.)

Ушул кезде нары жактан 3-окуучу чыгып:

Эне тилим – ыйык туткан сыймыгым,
Бабалардан жете келген сыйлыгым.
Тамчы суудай бапестелип сакталган,
Жүрөгүмдөн түнөк алган ыйыгым.

Эне тилде ой-жүгүртөм, сүйлөймүн,
Канат созо, ай-ааламга күүлөймүн.
Аалам менен алакалар түзүлүп,
Эне тилди энекемдей сүйөмүн.

Суусаганда, тамчы сыңар тамчылайт,
Чаңкоонду да, суусун сымал кандырат.
Чарчаганда, эргүү берет эс менен,
Жыргалдантып, анан демин алдырат.

Эне тилди, мен ардактап туу тутуп,
Тилим менен келе жатам мен утуп.
Жоолашканга сүр беремин дайыма,
Эне тилди өз үйүмдө кут тутуп.

Эне тилди энекемдей коргоймун,
Энекемдей эртеңкимди ойлоймун.
Ыйык туткан эне тилди ардактап,
Душмандардай алсыз өзүм болбоймун.

Эне тилим – кубат берчү куралым,
Өзүң менен сыймыктанар убагым.
Керек болсо берер элем жанымды,
Жан ордуна келет тилди сурагым.

Ч.Айтматов (Акылай) Жай ордунан турат. 2-окуучу колунан кармап ойдо тургузганга жардам берет. Бул академик Б. Орусбаева болот.:

2-окуучу. Бүбүйна Орусбаевна Сизге бир нерсе керекпи?

4-окуучу. Жо. Жок ырахмат. Мынча болду мен да улуттук тил жөнүндө бир нерсе айткым келип турат. Учурунда улуттук тилге кимдер гана башын сайып, кимдер гана элинен, жеринен куулган эмес. Андай фактыларды чекесинен санасак болот. Бирок, аны азыр саноонун кезети жок. Совет мезгилинде биз бардык тараптан көп нерсеге жетиштик. Биз ал мезгилди, Кудайдын алдында тана албайбыз. Бирок бир өкүнүп, бармак тиштей турган бир жагдай бар. Ал өткөн мезгилдерде ... улут маселесинин татаал жагдайларын чечүүдөгү формализм, курулай ураандарга жамынып алып керт башынын кызыкчылыгын көздөө (карьеризм) жана волюнтаризмдин кесепетинен улут аралык карым-катнаштын курч маселелерин жаап-жашыруу салты бекем орун алгандыктан, улуттук сезимге, анын айкын көрүнүштөрүнө – тил, маданият, тарыхый салт ж.б. дөөлөттүк байлыктарга үстүртөдөн мамиле кылуу өкүм сүргөндүгү белгилүү. Бул абал эң алды менен улуттук тилге зор зыян келтирди. Мындай абалдан чыгууга «кайра куруу», «демократия» саясатынын күч алышы зор өбөлгө болуу менен улуттардын жеке тагдырына байланышкан маселелер биринчи орунга чыкканы абдан жакшы болду.

5-окуучу кайраттуу көтөрүңкү үн менен:

Кыргыз элин өз элим деп айтчулар,
Кыргыз жерин өз жерим деп басчулар,
Бытыранды урууларга бөлүнбөй
Бир жеңден кол, бир жакадан баш чыгар!

Узак мезгил сиңип келген сезимге
Урук, уруу керек чыгар кезинде...
Башыңда ой майдаланып баратса
Манас деген бабаң турсун эсиңде.

Эл баалаган, эл шайлаган жакшылар
Элдин мүлкүн оп тартпасын алкыңар...
Так жүрсөңөр, ак жүрсөңөр ар иште
Дал ошончо көтөрүлөт баркыңар.

Эл байлыгын не кылсам да өзүмө...
Алам деген, жулам деген кезинде,
Жаңы гана бешке чыккан өлкөбүз
Жаш балаңдай дайым турсун эсиңде.

Эмгекчи эл. Эл ичинде башчылар
Кай бириң карт, кай бириңер жашсыңар.
Ыйман менен, ызат менен, иш менен
Бир жеңден кол, бир жакадан баш чыгар! (2жолу)

Бир жакшы обондуу ыр керек.

А.Токомбаев: (Анарбек) Чыңгыз сен азыркы замандын талабына ылайык мамлекеттик тилге байланыштуу курч маселелерди козгоп, жүргөнүңдү угуп күбө болуп жүргөнүм бар. Ошолордун ичинен жанагы 1987-жылы 4-декабрда өткөн кайсы бир илимий конференцияда доклад жасаганыңда жакшы маселелерди көтөрүп чыктың эле...

Ч.Айтматов: (Акылай) (Баш ийкегилеп , оор үшкүрүнүп). Эээх...(Тизесин баса өйдө көтөрүлүп) Улуттук тил жөнүндөгү проблемага учурунда мен да катышып бир топ маселелерди көтөргөнүм да бар эле. Анткени, кылымдан кылым өтүп, кыргыз эли жер үстүндө жашап турганда, кыргыз тили жашай берет эмеспи. Улуттук тилдин статусуна байланыштуу республикалык жана борбордук массалык-маалымат каражаттары аркылуу бар катар интервьюларды берип, макалаларды жарыяладым. Бирок, ошолордун ичинде 1987-жылы 4-декабрда өткөн «Эмгек коллективинде патриоттук жана интернационалдык тарбия берүү» аттуу республикалык илимий-практикалык конференцияда жасаган докладымда өзгөчө мааниге ээ болгон улуттуу маселе тил маселеси экенин баса белгилегем. Ошол кездеги саясатка ылайык, башка улуттар менен катар кыргыз тилинин статусун конституциялык жактан бекемдөөнү ойлонушубуз керек экендигин күн тартибине катуу койгом. Ал үчүн ... баштапкы уюткуга – баарыдан мурда бала бакчалар

менен мектептерге ээ болуу зарылдыгын эскерткем.

7-окуучу: Эне тилдин ар бир сөзү сүйлөмү,

Эч табылгыс бак-таалайдын ирмеми.

Эне тилде эркелетип апакем,

Эне тилде таанып билгем дүйнөнү.

Эне тилсиз кантип болсун жашамак,

Эне тилсиз жүрөк кантип жашарат?

Эне тилде кудайыма сыйынып,

Эне тилде арнайм кызга махабат.

Эне тилим дастанымдай бүтпөгөн,

Эне тилди уксам толкуп күчтөнөм.

Удургуган сезимдерди жамынып,

Уктасам да эне тилде түш көрөм.

Энчи болуп бизге калган эскиден,

Эне тилим - байлык, кенчим деп билем.

Өлсөм дагы көргө кирген кезимде,

Өз тилимде сурак берсем деп жүрөм!

Ч.Айтматовдун «Ысык-Көл» деген ырына бий

Б.Орусбаева (Айдана): Кана, Советбек, Сиз эмне демек элеңиз? Бүгүнкү кыргыз тилинин абалы жөнүндө кандай ойлоруңуз бар?

С.Байгазиев (Бермет): Албетте, сиздердин кыргыз тили үчүн жасаган эмгегиңиздер Ала-Тоодой. Бирок, бүгүнкү күнгө чейин моюнга алышыбыз керек, көкүрөктү жалындай каптап, көөдөндү өйүткөн бир кемчилдиктен кутула албай келебиз. Маселен мен публицист- окумуштуу катары төмөнкүлөрдү айткым келет. Кыргыз тили кай бир пенделердин кайдыгерлигинен азап чегип, өз Ата Мекенинде арыш керип өркүндөп өсө албай отурат. Мен Кыргызстандан кыргыз тилине кайдыгер академияга көрдүм. Кыргыз тилине кайдыгер көз менен караган министрди, депутатты көрдүм. Эне тилин унуткан Бишкектик Такинди көрдүм.

Эне тил деп күйбөгөндү Оштон көрдүм, ошондой эле немени соттон көрдүм. Эне тилин сүйбөгөндү Чүйдөн көрдүм, ошондой эле маңкуртту үйдөн көрдүм. Канткен менен келечектен үмүтүм чоң. Сиздердей Ата-Журтуна, мекенине, улутуна, улуттук тилине күйгөн азаматтар жок эмес деп ишенем. Алар бар үчүн кыргыз тили кылымдан кылымга сакталып келе жатпайбы.

Ч.Айтматов: (Акылай) Сөзүнүздүн калети жок, Советбек Байгазиевич. Үмүт алдабайт. Ушул кезге чейин кыргыз эли чоң үмүт менен күн өткөрүп келген. Келечектен үмүт үзбөйлү. (Пауза. Акырын баш көтөрүп)

Мына бул жер, күн, тоо-таш, аалам, асман,
Миң жылдар, миң кылымдар картайбады.
Малынды заман канга, жер өрт алды,
Эр өлдү, кылыч сынды, күн карарды...

Канча ирет хан алмашты, эр таймашты,
Калк тозду, илең-салаң журт которду.
Канча ирет кыргыз туусу жерде калды,
Кыргыз тил картайбады, жоголбоду!

Ааламды түтүн каптап боз үй күүдү,
Асмандай тулпар өлдү атырылган.
Абайлап кыргыз тилин келгендиктен,
Асаба желбиреди Манас сайган!

Башынан бакыт тайып эл кырылды,
Бөрү, ит, жору журтту шимшип калды.
Бабалар жер жамынбай калса дагы,
Бал-шире даамданган тили калды!

**Мекен жөнүндө бир обондуу ыр. Букаев Жанбала “Кыргызстаным”
9-окуучу:**

Мага жашоо, өмүр берген адамды,
Кыргыз тилде атап келем «энелеп».
Тил бар үчүн жашоо – жашоо аталып,
Тил бар үчүн Ата Мекен керемет!
Мекен менен эл жүрөгү бир согуп,
Тил тутантты алоолонгон өрт болуп.
Тил аркылуу бир киндикке туташты,
Азыркы муун, эртеңки муун, эски муун.

Жүрөк үнүн жүз чакырым угузуп,
Сезим туйлайт, сезим балкыйт, сүйүнөт..

Көкүрөктү толтурган ал сезимди,
Кыргыз тилде атаганбыз «сүйүү» деп!
Сүйүү болгун, жер бетинде күлкү бол!
Далай үйгө отун жаккын коломто.
Таштай болгун кыргыз жерге орногон,
Жерде жашоо жоголмоюн жоголбо!

(Ак элечек кийген аял заты жай басып келет)

Умай эне: (Айперн) Жанатап бери кыргыз тилинин бир кылымдык тарыхына саресеп салып келдик. Мен кыргыздын деген атуулдарыбыз улуттун тили үчүн жанын канжыгага байлап ар түрдүү тарыхый кырдаалдарды башынан өткөрүшүптүр. Демек, Сиздер үчүн, жалпы кыргыз үчүн Ата-Мекени ыйык, кыргыз үчүн Ала-Тоосу ыйык, кыргыз үчүн Манасы ыйык, кыргыз үчүн ак калпак, ак элечегин ыйык, Кыргыз үчүн боз үйү ыйык, кыргыз үчүн энеси ыйык, кыргыз үчүн эне тили ыйык!!! Ааламда ыйыктарга бай кыргыз деген улут жашап турганда түндүгү көктү тиреп, бийик көтөрүлүп, керегеси кең болуп, асабасы күн желеси менен кошо желбиреп турсун! Ушул улуу тилектерди көкүрөгүнө кыт кылып уюту ала турган бешиктеги бала болсун!

(Ушул учурда түндүк, желек көтөргөн жигиттер сахнага киришет.)

Аруу тилектерге жеткизген улуу жолдорубуз байсалдуу, ак жолтой болсун!
Оомийин!

Ата-бабаң өткөн элинди сүй,

Түптүү кыргыз элинди сүй,

Элиң сүйгөн эне тилинди сүй,

Ата Мекенге, элге,

Эне тилге Кошой, Бакай, Манастай күй!

Алып баруучу: Эмесе, “Кыргыз тил-кыргыз элинин улуттук тили, улуттук маданияттын очогу” аттуу салтанаттуу кечибизге аягына келип жетти көңүл бурганыңыздарга чоң ырахмат. Көрүшкөнчө, аман болуңуздар

Аягы

